

Његошево укидање гувернадурства

(2)

Бивши гувернадур Вуко Радоњић умро је, као што сам већ навео, убрзо послѣје протјеривања из Црне Горе, те није могао за тако кратко вријеме предузети неке кораке против пресуде од 4 јануара 1832 године и одлуке Сената о његовом протјеривању. Аустрија, пак, није хтјела да јавно помаже његову акцију и акцију протјераних Радоњића, јер је у то вријеме била у пријатељским односима са Русијом. Баш тих дана, средином јуна 1832 године, био је на Цетињу руски конзул из Дубровника Гагић, који је саопштио народним главарима разне савјете рускога министра иностраних дјела и рускога посланика у Бечу, па им је најтоплије препоручио да живе у добрим односима и са турским и са аустриским властима, јер **»Његово Величество Аустријски Император Франц живи у највећем согласију и пријатељству с Августејшим Монархом Сверусијским.«**³²⁾

Но, аустриске власти су ипак ишле на руку протјераним Радоњићима, јер су већ у јулу мјесецу 1832 године дошли у Беч двојица од протјераних Радоњића и предали су руском посланику у Бечу Татишчеву једно увјерење, у коме неколико црногорских главара тврде, да је породица Радоњића неправедно уништена и протјерана, сваљујући сву кривицу за ово на ондашњег претсједника Сената Ивана Вукотића. Руски посланик Татишчев послао је препис тога увјерења дубровачком конзулу Гагићу, уз своје писмо број 234 од 29 јула/10 августа, тражећи од њега да га извјести, јесу ли наводи Радоњића истинити или лажни. Увјерење је без датума, те се само може утврдити његов приближан датум, наиме да је писано послѣје 18 маја 1832 године, јер се у њему каже да је тога дана умро у Котору бивши гувернадур Вуко. На увјерењу су потписи сљедећих лица: попа Николе Петровића, попа Челебића, војводе Богдана Мартиновића, Николе Петрова Ђурашковића и Ива Станкова Богдановића. Поред потписа попа Петровића и војводе Мартиновића био је на »оригиналу« и отисак њихових печата, што је означено и на овоме препису. Карактеристичан је почетак тога свједочанства, који гласи: **»Мы нижеподписавшіеся, Народъ Черногорскій, большіе и малыіе, отъ всякаго чина и достоинства, даемъ сіе свидѣтельство благородной фамиліи Радоничъ...«** Он није одговарао ни духу ни прак-

³²⁾ Душан Вуксан: Гагићева мисија 1832 . г. у Црној Гори — Записи XIX, 133.

си дотадашњих одлука и потврда црногорских народних главара. У своме наставку потписници тврде, да су Радоњићи сасвим неправедно упропашћени, тлачени и протјерани из Црне Горе. Све ово извршено је, кажу потписници, „по приказанију Ивана Ивановича прозваног Вукотичем“, који је дошао из Русије и објавио Црногорцима, као да је послат од руског цара Николе да буде „управителем всего народа“. Он се самовољно прогласио за управитеља и учинио је у народу много буна, свађа и крвопролића, па је наредио и да се гувернадур Вуколај Радоњић са братом затворе у тамницу, а шест кућа породице Радоњића лишио је сопственога посједа, протјерао их из отаџбине и све њихово имање уништио. По Ивановићевој заповијести опљачкали су и уништили његови стражари покретно и непокретно имање Радоњића, а њихове куће до темеља разрушили. Као робове протјерали су преко границе двадесет и шест особа породице Радоњић, које је милостиво примила аустриска власт у Котору. „Вида таковий варварскій поступокъ и осужденіе невинной фамилии Радонича, которая стражд (а)еть и для своего пропитанія ищетъ суда и справедливости, мы нижеподписавшіеся настоящимъ свидѣтельствомъ увѣряемъ — наставляју издаваоци свједочанства —, что по приказанію означеннаго Вукотича реченная фамилія Радонича неправедно разорена и изгнана. Вида сію неправду, нанесенную варварски и тирански похвальному племени Губернатора Радонича, мы подписуемъ своеручно и прилагаемъ наши печати въ показаніе истинны. При семъ особенно свидѣтельствуемъ о нечаянной смерти блаженнопочившаго Губернатора Вуколая, которая приключилась ему въ Австрійскомъ городѣ Которѣ, 18 Маія текущаго года, отъ скорби и страданій, претерпѣнныхъ имъ въ темницѣ отъ оковъ и гвоздей, гдѣ питался одною литрою хлѣба и воды, каковое мучительство и положило его во гробъ внѣ отечества.“

Гагић је писмо посланика Татишчева са приложеним свједочанством примно 9/21 августа, па 12/24 августа шаље препис писма и свједочанства претсједнику Сената Вукотићу, молећи га да што прије пошаље детаљан извјештај о протјеривању Радоњића и истовремено своје оправдање, како би Гагић могао исто доставити посланику Татишчеву. Сјутрадан (13/25 августа) Гагић пише Татишчеву о истом питању, не чекајући одговор претсједника Вукотића. Гагић извјештава Татишчева, да је примно његово писмо и свједочанство »двојице Радоњића, недавно дошлих у Беч«, те их је одмах послао црногорској власти и тражио од ње тачне податке, које ће доставити посланику чим их прими са Цетиња. Но да би посланик имао претходне податке о Радоњићима и да би се увјерио »о лажном њиховом тврђењу, да је њихова породица била подвргнута самовољном гоњењу Вукотића«, Гагић моли посланика да прегледа његове извјештаје од 29 новембра (11 децембра) 1830 године (број 103) и од 16/28 јануара ове (1832) године (број 4), о којима сам ја раније говорио у овоме чланку. У наставку свога извјештаја Татиш-

чеву Гагић каже: »За вријеме мога пута у Црну Гору, Марко Радоњић налазио се тада у Котору и молио ме да тражим код црногорске власти за њега помиловање, опроштај и дозволу да се са породицом врати у Црну Гору. За вријеме мога бављења на Цетињу ја сам се старао да увјерим црногорске старешине, да је сувише строго поступљено са Радоњићима и да је неправедно протјерана сва њихова породица из Црне Горе. Међутим ми је одговорено, »да је племе Радоњића од давних времена било предметом мржње у Црној Гори због тога, што је било непријатељско оруђе против Црногораца. Оно се противило свакоме завођењу поретка у Црној Гори, оно је увијек било повод свакој узбујаности и неслози у Црној Гори, оно је било узроком оправданих жалби и стварних незадовољстава против Црне Горе како аустриске, тако и турске владе, - једном ријечју, нијесу само Вукотај и Марко Радоњић, већ цијело племе Радоњића били непријатељским оруђем у њедрима Црне Горе, и зато, да би се опоменули спољашњи непријатељи, било је неопходно нужно, као унутрашње непријатеље, протјерати све Радоњиће из Црне Горе« «-завршава Гагић свој извјештај.³³⁾

Сувишно би било очекивати, да ће послје оваквог Гагићевог обавјештења Татишчев моћи изаћи у сусрет Радоњићима, који су му се жалили на Вукотића и предали му поменуто свједочанство. То су изасланици породице Радоњић још мање могли очекивати од Татишчева послје пријема опширног Вукотићевог извјештаја о овоме питању. На тај Вукотићев извјештај није се дуго чекало, јер се и Вукотићу журило. Већ 19 августа одржао је Правитељствујући сенат општу сједницу, на коју су чак били позвани и други разни главари, те су заједнички саслушали тражење Татишчева о детаљном објашњењу прогонства Радоњића из Црне Горе. Истога дана написао је Сенат опширан одговор Татишчеву и послао му га преко конзула Гагића. 19 августа написао је Татишчеву и Вукотић своје оправдање, које је такође послао преко Гагића. Писмо Сената и Вукотићево писмо писана су на руском језику, како их Гагић не би морао преводити, као што је обично радио са писмима на српском језику. Главни подаци из писма Сената исти су као и у раније наведеној одлуци од 4 јануара 1832 године о затварању Вука Радоњића и протјеривању Радоњића из Црне Горе, те их нећу понављати. Морам ипак навести важније податке којих нема у поменутој одлуци, јер они допуњују већ наведене чињенице. Први нови податак налази се у другој тачци писма Сената, у којој се износи гувернадурова кривица за неуспјелу сеобу Црногораца у Русију 1817 године. У одлуци од 4 јануара није наведено, колико је времена прошло од момента када су му народни главари због те кривице узели гувернадурско звање, па до мо-

³³⁾ Цетињски архив; уп. Лавровъ Петръ (II... 4, 208) — Брат и син већ покојнога гувернадурa Вука молили су и руског универзитетског професора д-ра Александра Рајца за посредовање, да им се дозволи повратак у Црну Гору. То је било у јуну 1832 године, приликом доласка професора Рајца у Црну Гору (Поповићеви Прилози XV, 163).

мента када су му га поново дали. У овом, пак, писму стоји, да је Радоњић провео »више од четири године« лишен гувернадурског достојанства (»и **болђе четирахъ лѣтъ прожилъ онъ въ такомъ состояніи**“). Раније сам, међутим, навео аустријски извјештај из мјесеца августа 1820 године о поновном давању гувернадурског звања бившем гуверпадуру Радоњићу, и прије бих се одлучио за овај прецизни савремени аустријски извјештај, по за овакав неодређени каснији навод. У прилог аустријског извјештаја с обнављању гувернадурства 1820 године иде и један оригинални документ од 7 септембра 1821 г., који сам објавио у прошлој свесци овога часописа (*Историски записи* III, стр. 91). То је писмо митрополита Петра I и главара Катунске Нахије, које је овако адресирано: »От нас свијех главарах от Катунске Нахије **Превосходителному Господину Губернатору** и благородним господим главаром и старјешинам и свијема Његушима поздрав«, а у тексту пише и ово: »А сада ви пишемо, браћо, ако ви је мило поштење све Катунске Нахије да дођете сјутра, **Г(оспо)дин Губернатор** су неколико главарах, да се договоримо што ћемо за Ријечку Нахију...« Да је гувернадурско звање обновљено 1822 или 1823 године, као што излази из извјештаја Сената, онда се сигурно наведено писмо не би шиљало на **гувернадурово име**, нити би се **гувернадур** позивао на скупштину главара. У петој тачци одлуке од 4 јануара стоји, да поред свих пријетња Радоњић Сенату »печата не донесе«, док у овоме писму Сенат каже, да је Радоњић послѣе заклетве да је изгубио печат овај ипак донио у Сенат («,и **послѣ его присяги о потерѣ печати представилъ ее въ Сенат**“). Који је од ових навода тачан нијесам могао утврдити, јер нијесам сигуран да који се печат мисли, када се и у одлуци и у писму каже »народни печат«. Ако је у наведеним документима ријеч о печату са натписом „**МохѠръ всѣе Чрніе Гори**“, онда га је гувернадур доиста повратио Сенату, јер не само да сам виђао његове отиске на документима до 1874 године, по се он налазио у »каси сандучари« Великог суда на Цетињу и 1899 године, што се види из пописа нађених ствари у тој каси на дан 9 априла поменуто године. Ако је, пак, тај народни печат био са натписом „**Печать ѡпци черногорски**«, онда би могло бити да га гувернадур није повратио, јер на отисак тога печата нијесам наишао на документима Његошеве епохе. Када је извршен поменути попис ствари у каси Великог суда (9 априла 1899), нађена су, између осталог, и »три печата (мохура) који се не могу прочитати« - како пише у записнику-, али се од тих печата није ниједан сачувао, те је данас немогуће казати, да ли се међу њима налазио и »**Печать ѡпци черногорски**“.

У овој се тачци налази и то, да је била откривена Радоњићева акција за збацивање управе, па је због тога и доношења народног печата, за који се клео да га је био изгубио, затворен заједно са својим братом Марком. Истовремено се наводи, да је Радоњићима био дат рок од мјесеца дана да узму своју покретну имовину, која им је била неприкосновена, па тек послѣе тога да им се куће разруше, док је њихово непокретно имање имало да се јавно прода, како би се из те суме платили њихови

дугови по Црној Гори и Брдима (имали су толико дугова, да сви кредитори нијесу могли добити ни 30% од свога капитала — пише у извјештају).

Шеста тачка односи се на раније наведено свједочанство, које су Радоњићи предали Татишчеву. Одмах се наглашава да је то свједочанство »лажно«, да је дато од Радоњићевих рођака без знања Правитељствујућега сената, гвардије и народа. У продужењу се даје и објашњење, да би могло доћи до издавања таквога свједочанства на тај начин, што је војвода Мартиновић ожењен рођењем кћером Вуколаја Радоњића, а син Вуколајев ожењен је кћерју попа Челебића, док је брат Вуколајев ожењен кћерју Ђурашковића, а за другим сином Вуколаја Радоњића испрошена је кћер Ивана Богдановића. Сам, пак, покојни Вуколај Радоњић био је ожењен сестром попа **Николе Петровића**. Сви поменути Црногорци узети су на испит, каже се у наставку извјештаја Сената, те је утврђено »да они не знаду ни о каквом свједочанству нити су га никоме издавали и сазнало се, да је поменуто свједочанство састављено у граду Котору од самих Радоњића, без знања Црногораца«.

Сенат је нашао за потребно да оправда и Вукотића од напада Радоњића, па опширно објашњава Татишчеву долазак Ивана Вукотића у Црну Гору и његов положај у Сенату. Ту се за Вукотића наводи и то, да он не само што није протјерао Радоњиће из отаџбине, већ се чак за њих и заузимао код народа, а такође он није самовољно узео власт, како кажу Радоњићи, већ га је цео народ, заједно са архимандритом Петровићем, молио да се прими управе и заведе ред и власт, о чему му је и покојни митрополит Петар, у споразуму са народом, још раније писао и молио га да дође у Црну Гору. Нијесу тачни наводи Радоњића ни о томе, да је Вукотић по доласку узмутио народ и учинио много зла, већ је баш напротив од његовог доласка завладао у земљи мир и ред, те Сенат у томе погледу одаје свом претејединку Вукотићу пуно признање.

Извјештај побија и наводе Радоњића, да је смрт бившега гувернадура наступила као посљедица његове малаксалости у тамници (на Цетињу), већ је његова смрт наступила од сувишне употребе алкохолних пића. Карактеристично је, да су аустријске власти нашле за потребно да одреде љекарску комисију за утврђивање узрока Радоњићеве смрти, која је вршила секцирање љеша и утврдила да је узрок, сигурно напрасне, смрти бившега гувернадура »прекомјерна употреба вина«. ³⁴⁾

³⁴⁾ Цетињски архив. Оригинални текст тога пасуса у извјештају од 19 августа 1832 године гласи: Въ Свидѣтельствѣ Радоницей написао яко бывшему Губернатору Радоницу приключилась смерть отъ излишняго изнуренія его въ темницѣ, и его несправедливо по тому, что не отъ изнуренія приключилась ему смерть, а отъ излишняго употребленія горячихъ напитковъ, въ чемъ и сылаемся на свидѣтельство врачей учиненное въ городѣ Каттаро по приказанію тамошняго Правительства узнать отъ чего Радоницу приключилась смерть, и по вскритіи тѣла его врачи открыли, что смерть его послѣдовала отъ чрезмѣрнаго употребленія вина, а слѣдовательно не отъ изнуренія его въ темницѣ.“

При крају свога извјештаја Сенат захваљује у име своје и у име народа Татишчеву за достављену му копију поменутога свједочанства, чим је створена могућност за ово њихово оправдање, и моли га да и даље буде заштитник Сената и његовога претсједника Вукотића.

Иза извјештаја налазе се имена чланова Сената. Ово је сигурно најпоузданији списак чланова скоро осваног Његошевог Сената, па ћу тога ради навести сва њихова имена. Изрично је у тексту наглашено, да су неписмени сенатори молили да их потпишу присутна писмена лица, те су тако наведени ови сенатори и ова лица која су их потписала:

сердара и сенатора Ђика Мартиновића потписао је поп Василије Поповић,

сердара и сенатора Филипа Ђурашковића протопоп Тома Дукађинових,

сердара и сенатора Манојла Вукотића Стефан Поповић, војводу и сенатора Марка Ускоковића хаџи-поп Поповић, кнеза и сенатора Марка Калуђеровића Ми(х)аил Јовановић, сенатора и кавалера Саву Петровића Стефан Петровић, сердара и сенатора Михаила Бошковића Иван Ђурашковић, сенатора и сердара Марка Пламенца Јован Сјеглоћа, сердара и сенатора Георгија Петровића поп Лазар Хумац, сердара и сенатора Спаха Дрекаловића Никола Пејовић.

Послије свих потписа налази се и потпис народног секретара Димитрија Милаковића, који је одлуку увео у сенатске одлуке под бр. 153.

Истога дана под бр. 154 послао је и претсједник Сената Иван Вукотић своје лично оправдање Татишчеву. Он се позива на поменути извјештај Сената и каже, да не само што није крив за прогонство Радоњића, већ се чак за њих и заузимао, па је био и успио да их у почетку измири са народом, али је сам бивши гувернадур »својим рђавим поступцима раздражио народ и сам је крив за несрећу своју и своје породице«. У даљем излагању Вукотић пише, како се брине само о миру и поретку у земљи, те је и успио да код народа створи увјерење о потреби покорвања створеној власти. Ма да је стар и слабога здравља, готов је да носи бреме које му је народ повјерио, па из љубави према својој отаџбини не жали дати ни свој живот, каже Вукотић на крају свога писма.

22 августа Гагић је већ извјестио претсједника Сената Вукотића о пријему послатих му писама за посланика Татишчева и саопштава му да ће их сјутра послати у Беч »и надам се, да ћете Ви бити потпуно оправдани« — завршава Гагић.

Вукотића су кривили Радоњићи за своју судбину и почетком 1834 године. Он се тада већ био разишао са Његошем и напустио је Црну Гору, па се кратко вријеме задржао у Котору. 24 јануара те године Вукотић даје Његошу савјете како треба управљати народом, па у постскриптуму додаје ове ријечи: »Високопреосвјашчењејши Владико, одкако сам

доша у Котор беспрестано мучио ме Марко Радонић и прочије Радонићи, говорећи да сам их ја исцерао. Ја сам одговорно, да нијесам ја, по сва земља. Они говоре да им је ваш рођак Станко Стијепов река, да траже на мене и на мога крв и све зло. Ја сам река: нека дође Станко, да ми рече у очи. И за то ви пишем и молци да допустите овој фамилији доћ у своје отачаство и да им учиниш са своје стране помоћ, зашто ако је био Гувернатор крив, он је и умро, а његов брат, синовци, жена и ћеца нијесу ништа криви, по на права бога погинули. За то учињешете благодјејаније ову фамилију водворити (смјестити, намјестити — Р. Д.) и с отијем себе и њих у свакој (sic!) ће ви увидите, да ће бит љепше.«^{34а)}

Није ми познато, је ли Његош ништа урадио по овој Вукотићевој препоруци, али је могуће да је ипак дјелимично ублажио судбину протјераних Радоњића. То би се могло закључити на основи једнога много каснијег писма гувернадуровог синовца Сава Перова Радоњића, о коме ће бити ријеч при крају овога чланка. Но Радоњићи ипак нијесу мировали, а сигурно је да су их својски помагале аустријске власти у Котору, којима су ишле у рачун и најмање Његошеве тешкоће у земљи, а које су оне сигурно редовно и увеличавале. Тако је шеф которске полиције 1 јуна 1834 године извијестио гувернера Далмације Лиленберга о приликама у Црној Гори после Његошевог повратка из Русије и каже, да је »већина народних поглавица незадовољна са Владиком« и да »већина Нахија силом ускраћује плаћање пореза«, па додаје чак и то, да »већина становништва и поглавица народних траже, како кажу, постављање гувернадура. Владика се опире, да овом тражењу удовољи — продужује шеф полиције —, јер да је његов авторитет довољан за управљање Црном Гором. Бојати се је, да би, ако Владика не измени своје владање, могло доћи до нападаја, који ће тешко испасти у корист Владике, пошто је његова странка слабија.«³⁵⁾

Сигурно је да су баш тада аустријске власти припремале интриге противу Његоша, јер се он 22 јуна жали Гагићу на Матију Вучићевића, који је пеко вријеме живио у Боки Которској и ту је постао »искрени пријатељ фамилије Радонића«. Он је чак наговорио неке чланове те породице, да тајно иду по Црној Гори и траже лица која ће се потписати на тужбе Русији противу Његоша. Пошто нијесу нашли доста потписника, они су то надокнадили фалсификујући потписе »и плаћајући ђацима по чашу ракије да им се потпишу на име главарах црногорских«. Са таквим тужбама Вучићевић иде за Русију, па и брат бившега гувернадура Марко иде за Русију, али вјероватно преко Цариграда, а не са Вучићевићем преко Беча, те Његош моли Гагића да обавијести

^{34а)} Записи XXIV, 234.

³⁵⁾ Прото Љубо Влачић: Петровић Петар II Његош, 28—29. 1 марта 1834 г. извијестио је Његош Гагића о купљењу порезе кроз Бјелопавлиће и признаје да је купљење вршено „с љуком великом“, али додаје и ово: „... доста сам у тому добро успео“.

своје претпостављене о овим интригама противу њега.³⁶⁾ Вучићевић је доиста брзо успио да разнесе по Петрограду разне интриге противу Његоша, о чему је Његоша обавијестио ђенерал Никола Прерадовић, те му Његош захваљује за та обавјештења писмом од 30 децембра 1834 године, подвлачећи му, да је Вучићевића за вријеме његовог бављења на Цетињу »познао за слаба, ал' не за тако са свим подла човјека, као што се сад јавно показао.«³⁷⁾ Противу Његоша интригирао је и бивши претсједник Сената Иван Ивановић-Вукотић, а њима се придао и брат бившега гувернадуре Марко Радоњић. Нијесам имао података о томе, када је он дошао у Русију, али знам да се из Русије вратио 1835 године. То се може утврдити из Гагићевог писма Његошу од 14/26 априла 1836 године, у коме Гагић извјештава Његоша, да је код њега био Марко Радоњић, када се »прошле године« враћао из Русије и Цариграда, те је изјавио искрену жељу да се са породицом врати у Црну Гору. Он је истовремено молио Гагића да му претходно издјејствује код Његоша помиловање, а обећао је да ће у будуће бити послушан и покоравати се свим Његошевим наредбама. Но, Гагић се није хтио »мијешати у политическе црногорске послове«, па није Његошу о томе писао, али је савјетовао Марка Радоњића да лично дође до Његоша и изјави му своју жељу. Радоњић је то и урадио, али му Његош није хтио дати одобрење. Затим је Радоњић поново био код Гагића почетком априла 1836 године (»прошасте свијетле недјеље«), молећи га да се ов заузме за њега код Његоша. То Гагић сада и чини, па, пошто је изнио сав овај историјат Радоњићевога мољења, наставља: »Ходатајствовати за несрећне свагда је била дужност добродјетелни људи, а у овом случају, мислим, да је моја највећа дужност ходатајствовати за несрећнога Црногорца код његова Владике и Архипастира, који и без тога, по његову благодушију, стара се скупљати стадо своје у гомилу, да га вуци не расхиштавају. И тако, ако Вашему Високопреосвјаштенству какав важни, мени непознати узрок не препјатствује, — смилујте се, покорњејше Вас молим, и позовите Марка Радонића на повратно поселеније у Црногору, обвезавши га торжественим клетвеним обећањем, да у напредак Вама и сваким Вашим наредбама послушан буде. - Впрочем, баш ако би и зао човек био Марко Радонић, — кад се врати у отечество и буде под надзиранијем власти црногорске, много мање зла чинити може Црногори у Црногори, него ли на двору или на прагу Црногоре, гдје га низашто наказати не можете. — Независно от овога случаја Радонићева, ја се усуђујем објавити Вашему Високопреосвјаштенству моје положитељно мњеније, да би веома добро било у напредак никаквога преступника не шиљати изван Црногоре, откуд у свако доба — или из освете или по злоби —, не бојећи се наказанија, може бити много вредносниј(и) него би и у самом отечеству био, гдје се има бојати наказанија за преступленије.«

³⁶⁾ Цетињски архив; и Писма... , 129.

³⁷⁾ Цетињски архив и Писма... , 168—169.

Тек 13 маја, скоро послје мјесец дана, одговорио је Његош на ово Гагићево писмо. Све Гагићеве молбе и савјети нијесу могле склонити Његоша, да помилује Марка Радоњића и дозволи му повратак у Црну Гору. Он у једном опширном писму образлажава Гагићу одбијање помиловања овим разлозима: »Г(осподин) Радонић да је био човек какав се Вама представља и другијема људима, он не би ни прогнан био са својом фамилијом из својега отачаства, него би у њем био како остале поштене фамилије које у њему пребивају, јербо су он и његова фамилија бројена и чествована међу најпрвијема фамилијама у Црној Гори, него је Г. Радонић својега отачаства свагда био враг и возмутитељ-не само он, но сваки од његове фамилије-, стога су били и прогнани из Црне Горе. Ви знате, Милостиви Господине, да су људи зли и мутни, који могу бунити народ, свуда опасни и ће су правителства свој темељ јако утврдила, а камоли међу оввијем слободнијем народом, који није нигда привика узду правителства врх себе држати. Овђена лако онакви људи како што је Г. Радонић могу наћи слободнијех немирнијех главах, које ништа не разумију друго осим оно, како им њима подобни каже — њима се оно најљевше и најпоштеније чини. Ја сам истинито увјерен, да би исти Г. Радонић јопета, како би улега у Црну Гору, почео мутити и бунити народ и обраћати га противу опијех људих, који у парод његово правителство состављају. Увјерени будите, да његово обећање и његова заклетва не би ништа друго била до гола лаж; дакле, када је отачаство остало без својега врага, што ће му се јопета у дому уводити. Што се, пак, тиче мене будите увјерени, да не само један Радонић, него и стотина да је онаквијех дође (sic!), они не би могли мене ништа учинити, али оно што се чини зло мојему отачаству, оно је моје собствено зло. Што, пак, кажете, да нама више могу учинити зла с прага од Црне Горе, неголи из саме Црне Горе, напротив тога они нама ништа не смију нити могу учинити из државе австријске, јербо ће бити наказани законима австријскијема, ако ли би нама, пак, штогођ учинили (што се не надам), па не би били наказани законима државнијема, онда би се јавна непријателска дјела међу нама и Австриом отворила.« На крају писма Његош изражава жаљење, што није могао испунити Гагићеву молбу, па се пада да ће му Гагић то опростити, када види у писму наведене разлоге. 30 маја извијестио је Гагић Његоша, да је његово »писмо от 13-а текуптега маија, касателно Г. Марка Радоњића, исправно примио«, па му о томе питању у наставку писма не каже више ни једне ријечи.^{37а)}

^{37а)} Цетински архив. — У наставку свога писма од 30 маја (11 јуна) 1836 године Гагић пише Његошу ово: „И привѣтствіе Ваше првому Маію, прекрашномъ поезіомъ Сербскомъ изражено, имаосамъ честь примити и съ восхищеніемъ прочитаосамъ га Чувствительнѣйше благодаримъ за нѣжность и снисходительность Вашу къ мени и овај даръ вмѣнявамъ за сведочбу искреннога Вашега къ мени благоволенія и пріятелства.“ Из овога текста је сасвим јасно, да Његошеву пјесму „Мојему пријатељу, Г. Јеремији Гагићу, поздрав 1-га маја“ треба пренијети из 1838 у 1836 (шесту) годину, јер је спјевана те године и

Противу Његоша се, међутим, систематски ровари и у Русији и у Аустрији. У Русији то раде бивши претседник и бивши потпретседник Његошевог Сената. Иван Иванович-Вукотић и Матија Вучићевић, а њих помажу и чланови протјеране породице Радоњића. У Аустрији, пак, то се ради и преко чланова породице Радоњића у Котору и преко других незадовољника у Црној Гори. Те интриге су учиниле, те је Његош тек средином маја 1837 године могао доћи у Петроград, а кренуо је за Русију још у новембру 1836 године.³⁸⁾ Колико су далеко ишли Његошеви противници свједочи факат, да је 22 октобра 1837 године писао Иван Вукотић са свога имања из села Пархоновке сердару Марку Пламенцу и другим црмничким главарима чак и то, да би требали Његоша убити («да га мушкетате»), а то писмо послао је по Шпиру Радоњићу, свакако члану протјеране породице Радоњића. Нијесу у вријеме Његошевог отсуства мировале ни аустријске власти у Котору. Свакако су вршиле извјесне покушаје да искористе деветомјесечно Његошево отсуство, јер 2 марта 1837 године (Његош се вратио на Цетинје тек средином августа те године) которски поглавар шаље директно министру полиције опширан извјештај о приликама у Црној Гори, у коме пише и ово: »Не може се пак порећи, да он (Његош) нема против себе све присталице и сроднике изагнане породице пок. гувернера Радоњића, по виђеније поглавике њене станују у нашој Држави. живе у материјалним оскудницама, а због њихове удаљености од Црне Горе **њихове присташе**, који су сви веома сиромашни. **не усуђују се, да било што понушавају на штету садашњег поретка.**« У наставку свога извјештаја поглавар признаје, да Његош »код свога народа има више упуља од сваког другог Црногорца« и да ужива кредит, повјерење и упуљ »у много већој мери од сваког другог његовог сународника«, те би — каже которски поглавар — **»за приватне и јавне послове свако обраћање другима остало узалудно** и безуспешан сваки корак, кад се не би добио за то његов пристапак, или кад не би од њега био подржаван и подупрт.«³⁹⁾ Аустријске власти су прећутно одобравале покушај протјераних Радоњића да запале кућу Његошевог брата Пера, као и њихово честе покушаје да убију Његошевог брата Пера или којега од његове браће од стричева, па се на такве поступке аустријских власти Његош жали которском поглавару Ивачићу 15 априла 1839 г., молећи га да удаљи Радоњиће из Котора, како својим поступцима не би

Његош ју је сигурно послао Гагићу уз своје писмо од 13 маја 1836 године, ма да је штампана тек 1838 године. Донста је чудно, што Лавров ову пјесму меће у 1838 г., ма да је имао у рукама наведено Гагићево писмо од 30 маја (11 јуна) 1836 г. (Лавровъ Петръ II... 403). То је донста нека омашка код Лаврова, а није „само штампарска гријешка што у Лаврова (о. с., стр. 403) стоји да ову пјесму Гагић спомине у писму од 11. јуна г. 1836“, како је мислио др Милан Решетар (Целокупна дела Петра Петровића Његоша, Београд 1927, књига II, стр. 298).

³⁸⁾ Лавровъ Петръ II... 484-95 и Чупићѣва Годишњица XXXIII 272-290.

³⁹⁾ Љб, Влачић Петровић Петар II Његош, Београд 1937, 13—14.

изазвали переди између становника Црне Горе и Боке Которске.⁴⁰⁾ Његош се жали Ивачићу на поступке Радоњића и својим писмима од 3 јула и 22 септембра 1840 године, молећи га поново да жете удаљи из Боке Которске, »будући да они нијесу кадри оставити се својје злочинства и неваљалства.«⁴¹⁾

Изгледа да »Гувернадуровићи« — како су се звали потомци и сродници протјераног гувернадурца Вука Радоњића — нијесу могли успјети у Русији својим интригама против Његоша и Црне Горе док је на положају рускога конзула у Дубровнику био Јеремије Гагић, одличан познавалац прилика у Црној Гори и поступака гувернадурца Вука Радоњића. Њима је остало да се користе једино мршавом материјалном погпором од Аустрије, од које су се могли надати згодном приликом и политичкој помоћи.

Нијесам имао у рукама нових архивских података о даљем раду протјераних »Гувернадуровића« за вријеме Његошево, али сам нашао неколика драгоцјена документа из првих година владе књаза Данила, која ћу такође саопштити у овоме чланку. То морам урадити тога ради, што та документта расвјетљавају не само питање Његошевог укидања гувернадурства, већ увелико и гувернадурско питање уопште. Ови подаци налазе се у молбама Луке Сава Перова Радоњића (Перо је био брат гувернадурца Вука) из 1855 и 1856 године. Прву молбу упутно је Лука Радоњић аустриском цару 21 августа 1855 г. из Котора, молећи цара за стипендију, да би у Бечу или коме другом граду могао научити њемачки језик. Лука Радоњић у тој молби изјављује: »Али у жељи да бих могао једног дана Вашем Величанству да посветим своју незнатну захвалност за многа велика доброчинства што сам их примио, али још више да једнога дана у тој ствари, **над прилике затраже**, будем од користи Царско-Краљевској аустријској држави, било би потребно да могу научити њемачки језик, који волим од свог најранијег дјетинства...« У тој Радоњићевој молби, писаној на њемачком језику, нађеној у Полициском архиву у Котору и објављеној од Душана Вуксана, налазе се и ови редови: »Староплемићка породица Радоњић... може да се похвали, да је увијек била врло привржена и покорна Пресвијетој Аустриској Царској кући. Витез и гувернадур Јован Радоњић имао је често прилике да дјелима докаже ова осјећања, која су тако рећи нашој породици урођена... Горе флоренута староплемићка породица... није пропустила ниједну прилику да докаже своју жељу, да подложи себе и своју земљу највећем и најправеднијем од свих Монарха. Вуколај Радоњић... гајећи увијек таква осјећања и жеље, дао је доказа о томе године 1814 у епохи у којој су царске чете запосјеле Боку Которску, чији је главни град био на силу запосно митрополит Петровић. Уз коју је партију био том приликом није до мене да то кажем, али ако Ваше Величанство то не зна, неће бити тешко да се о томе обавијести.« У наставку свога излагања...

⁴⁰⁾ Цетињски архив и Писма... , 393—394.

⁴¹⁾ Цетињски архив и Писма... , 450—451 и 458—459.

Лука Радоњић каже, да је сва мржња на породицу Радоњић и протјеривање њихово 1832 године било из мржње њихових који се нијесу слагали са плановима породице Радоњић, чија су осјећања »била управљена на то, да Црну Гору учине срећном под жезлом побожног и праведног Фрања«. ⁴²⁾

Радоњићева молба није удовољена и повраћена су му документа која је уз исту био приложено. Но Радоњић се сада нада помоћи од Русије, па се крајем 1856 године обраћа руском конзулу у Дубровнику једном врло опширном и до сада непознатом претставком. Он је то могао урадити тога ради, што је дугогодишњи руски конзул у Дубровнику Јеремије Гагић тада већ био пензионисан, а на његово мјесто дошао је Петар Николајевић Стремоухов. ⁴³⁾ Радоњић се на раније наведеној молби аустријском цару потписао **Лука Радоњић Гувернадуровић**, док се на овој претставци руском конзулу Стремоухову потписује **Лука Радоњић Његош** («*Luka Radonich Njegoš*»)! Претставка Стремоухову писана је цијела Радоњићевом руком и на италијанском је језику, а датирана је у Котору 24/12 децембра 1856 године. Италијански текст претставке љубавно ми је превео један одличан зналац италијанског језика, те сам у могућности да и тим документом допуним овај свој рад. Ова интересантна претставка карактеристична је највише тога ради, што сада Лука Радоњић скоро нестим ријечима излаже »приврженост«⁴⁴⁾ куће Радоњића Русији, као што је писао 21 августа 1855 године аустријском цару о привржености Аустрији! Ево само неколико навода: »Староплемићка породица Радоњић... може да се похвали, да је увијек била врло привржена и одана Превисокој Царској кући свих Русија... Витез и Гувернадур Стапислав Радоњић имао је често срећу, да дјелима докаже ова осјећања, која су такође и нашој породици урођена... Следијећи стопама својих претходника гувернадур Вуколај I и иза њега гувернадур Јован нијесу штедјели сами себе. — чак и својом крвљу су хтјели посвједочити љубав к родној земљи и приврженост покровитељици Русији. А гувернадур Вуколај II, који је имао ту срећу да сврши своје школовање у Академији у Шклову, у Бјелорусији, колико је љубио, боље рећи обожавао своју одгајатељицу Русију, најбоље је доказао године 1806 и 1807, у епохи када су црногорске чете заједно с руским хтјеле запосјести Бок у Которску... Али уколико се више из дана у дан уздизала горенменована староплемићка породица, захваљујући својој пуној поштовања оданости најправичнијем православном престолу, и уколико се више њена слава у средини опште љубави приближавала своме врхунцу, уколико више постајала је циљ мржње породице Петровић, која, љубоморна на управу земље, није оставила ни један једини

⁴²⁾ Записи XXI, 377—378.

⁴³⁾ 10/22 јуна 1856 г. Гагић је молио за пензију, те је пензионисан 7 јула, али је дужност вршио до почетка септембра, јер ми је познат његов задњи акт од 8/20 септембра 1856 г.

могући покушај, да би је оборила.« Лука Радоњић у наставку своје претставке оптужује Његоша да је упропастио 48.000 златних фиорина, које је Русија у току више година била дала за цркве, па одмах додаје да је Његош 1832 године затворио и окувао гувернадура Вука («гувернадура и витеза Вуколаја II») и брата му Марка, »под изговором да је ова породица сасвим одана Аустрији и да је према томе жељела подложити истој себе и читаву земљу«, изнесећи даље већ познате нам податке о судбини Вуковој и Марковој, рушењу гувернадурових кућа и протјеривању Радоњића из Црне Горе. Радоњић каже Стремоухову, да су том приликом протјерани из Црне Горе **32** члана породице Радоњић, а наводи чак и то, да је, »од присталица супарничке породице Петровић отрован, исте године умро гувернадур Вуколај, а од осталих 31 члана, осуђених да из изобиља пате у биједи, изгинуло је више од једне трећине, тако да данас од 32 лица нема их на броју; него 20, и то такорећи просјака.«

Морам напоменути уз ову Радоњићеву претставку, да о гувернадуру »Вуколају I«, претходнику гувернадура Јована, нијесам могао наћи ниједан архивски податак. Када сам радио монографију о гувернадурима (1925 г.) претпостављао сам, да је он могао бити кратко вријеме гувернадур. Та моја претпоставка оснивала се на једном податку из **Регистра** Цетињског архива, који ми је тада једино и било могуће прегледати. У томе **Регистру** пише, да је једну пресуду од 3 јуна 1761 године писао **Вукале Станишић**, а како су народне пресуде први потписивали гувернадури, вјеровао сам да тај Вукале може бити гувернадур из **дипломе** гувернадура Јована од 20 августа 1770 године.^{43а)} Касније сам имао прилике да прегледам и ту пресуду (она није од **3**, већ од **7** јуна) и да се увјерим, да је поменути Станишић био само кмет и писац ове пресуде, а не **гувернадур**. У тој пресуди пише и ово: »... ми 12 кметовах поћосмо у Угљешнице: прво от Његу(ш)ах кнез Савић и **Вукале Станов** и Лазо Јовов...«, а последије свршенога текста пресуде стоји: »Писах ја **Вукале Станишић** по ријечи више(ре)ченичјех«. Неће бити тачни ни наводи Луке Радоњића о броју протјераних Радоњића из Црне Горе, јер смо видјели да је тај број мањи по савременом извјештају Његошевог Сената. Да Радоњићев навод о »тровању« гувернадура Вука није тачан видјели смо из података аустријске љекарске комисије, коју су сигурно приче о »тровању« и нагнале да врши ископавање гувернадуровог љеша и утврди узрок његове смрти. Нијесам још могао наћи никакав податак о Радоњићевом тврђењу, да је гувернадур Вуко свршио »своје школовање у Академији у Шклову« (**»nell' accademia di Sklow in bianca Russia«**). Знам само то, да је Шклов 1788 године добио генерал Зорић, који је у томе мјесту основао школу за дјецу бјелоруских племића.^{43б)} Можда би се могло утврдити, је ли Вуко Радо-

^{43а)} Записи XXIII, 25—26.

^{43б)} Географическо-статистический словарь Россійской Имперіи, составилъ П. Семеновъ. Санктпетербургъ 1885 томъ V, стр. 810 (с. v. Шкловъ).

њић доиста завршио ту Зорићеву школу, а то би било корисно и за општу слику наших културних односа са Русијом XVIII вијека.

Из наредног пасуса Радоњићеве претставке види се, да је гувернадуров брат Марко нишао у Русију 1837 године ради жалбе на протјеривање Радоњића из Црпе Горе, а види се и то, да је у вријеме писања ове Лукине претставке Марко већ био умро. Лука се жали на решење које је тада дато Марку Радоњићу у Петрограду и каже, да је оно било »неодређено«, па га чак и прилаже уз своју претставку.

Жалели се на патње протјераних Радоњића од 1832 до 1856 године, Лука Радоњић каже, како се за цијело то вријеме није наша пиједна »благородна душа« која би им помогла, па затим износи опширно нападе на »безбожну породицу Петровића«, која је »крива за небројено рђавих дјела«, али ипак »успјела је, па штету домовице и православне вјере, да гордо триумфује!« Лука Радоњић није оставио па миру ни митрополита Петра I, већ и за њега пише, да је »између толико других ствари, тајно сплеткарно са Француском на штету отаџбине и да је ради тога био осуђен од Светог Синода на прогонство у Сибир; али он, окрививши лично секретара аб(ата) Долђна да му је украо печат и имитирао потпис, успио је да се оправда«. Радоњић затим износи нападе на Његоша, Његошевог брата Пера (»Петра«, претсједника Сената), Ђорђију Петровића и књаза Данила. Ево дословно тај дио оптужбе: »Владика Петар II није само нечовјечно свргнуо невину породицу Радоњић, него је трошно на своје забаве годишњу плату, коју Њ(егово) Царско Величанство) Никола I срећне успомене поклањаше у корист црква и народа. Осим тога он је два пуна саддука светих судова и драгоцјених предмета Пећске патријаршије, као и врло интересантне старине српских царева (о томе видјети штампану књигу »Дечански Првѣнацъ«)*) које су биле остављене у црногорској престоници да би се сачувале од турских варвара, он је, не као миропомазани свештеник него као безбожни разбојник, претворио све у новац и утрошио у дивна путовања. Још је продао Аустрији два врло лијепа манастира, заједно са добрим комадом земљишта дуж читаве границе; још је мпозину дао објесити; још је — заустављам се, да не бих изложио ствари од којих се кожа жежи! Што је све урадио његов брат Петар биће Вам познато. Сада још живи његов рођак Ђорђе Петровић, из љубоморе на владичански чин био је саучесник у убиству архимандрита Саве Пламенца. Дјетињасти, пак, поступци садашњег владајућег књаза учиниће свему крај. У сјају, забавама и штампању упропастиће не само помоћ благонаклоне Русије,

*) Нијесам могао на Цетињу доћи до Јуришићевог дјела „Дечански првенац“, на које се позива Радоњић, али вјерујем да се ту ради о старинама о којима је ријеч у дјелу Милорада Медаковића „Участвовање Срба“ на деветогодишњој прослави у Кијеву и повјестнички податци о Србији и Црној Гори“, Нови Сад 1888, стр. 117—118; уп. Чупићеву Годишњицу XIX, 161 (текст је из Шумадинке број 27 од 4 јула 1850 године, до које нијесам могао доћи) и Историске записе II, 73—75.

него чак и ону свету искру слободe, ради које се до сада с правом по-носно онај горштачки народ. Ово је само један комадић грубе слике поро-дице Петровића, која се никада није опходила, нити се опходи искре-но према покровитељици Русији» — завршава Лука Радоњић оптужбе противу Петровића.

Завршни пасуси Радоњићеве претставке односе се на самога под-носиоца, јер у њима излаже неколико биографских података. Тај дио претставке гласи:

»И ја најпокорнији дољепотписати, који сам имао срећу да бу-дем претстављен Вашем најпоштованијем господству, Лука Радоњић, свештенички кандидат, синовац витеза и гувернадура Вуколаја II, завр-шио сам, уз највеће жртве својих сиромашних родитеља, још у августу 1854 године са одличним успјехом, уз друге студије, и теолошки курс у Православној богословији у Задру.

Највјернији православној цркви и најоданији славном царском престолу, још за вријеме свога школовања био сам се заклео и данас се заклињем Свевишњем Богу, да ћу прије умријети од глади него слу-жити или бити погчињен иједној другој сили осим драгој Русији. Из тога узрока предузео сам био априла мјесеца ове године пут за Петро-град, али стигавши у Беч наишао сам ту на толику препреку, да сам се са највећим болом морао вратити у Котор, гдје се и сада налазим.«

У препрекама на које је наишао у Бечу Радоњић је видио »уни-штену своју младалачку наду« и био је »бачен у попор очајања«, али му је баш »у том трепутку она свемогућа рука која обара и васкрсава, која ражалашћује и која тјеши«, указала на спаситеља, коме и пише ову своју претставку, с надом да ће прочитати све што му је написао и да ће га удостојити свога покровитељства.

Радоњић је предао Стремоухову и три прилога уз своју претстав-ку. Први прилог је овјерени препис италијанског текста дипломе гувер-надура Јована Радоњића од 20 августа 1770 године. Српски текст те дипломе објавио је д-р Владан Ђорђевић,⁴⁴⁾ а касније сам је и ја унио у свој рад о гувернадурима,⁴⁵⁾ па тај српски текст нећу наводити овом приликом. Но како се текст дипломе коју је приложио Лука Радоњић разликује од српског текста који је објавио Владан Ђорђевић, а ствар-но би требало да су истовјетни, јер је то једна иста »диплома«, изни-јећу важније разлике овога италијанског и поменутог српског текста. У италијанском тексту наводе се црногорски главари овим редом: »Serdari, Capitani e Conti«, док се у српском тексту правилно наводе иза сер-дара **војводе**. У српском тексту наводи се, да Радоњићи потичу »од знатнаго срскога благородства Раића, жупана гатачкаго«, док у итали-

⁴⁴⁾ Исписи из бечких државних архива, документи за дело „Црна Гора и Аустрија“ од Д-р Владана Ђорђевића, Београд 1913, 6—8; уп. Д-р Владан Ђорђевић *Европа и Црна Гора*, свеска I (Црна Гора између Турске, Русије и Мле-така у XVIII в.), Београд 1912, 61—63.

⁴⁵⁾ Записи XXIII, 76—78.

јанском тексту за Раича пише, да је »од краљевске фамилије Немањића« (*«dalla celebre Nobilita il Raicz Conte di Casata dalla Reale famiglia Nemanich»*). Српски текст дипломе не наводи вријеме када је Раич због турског насиља напустио гатачки крај, док се у италијанском тексту каже, да је то било »око 1479 године« (*«circa l'anno 1479»*). По српском тексту Раич је прешао ка зетском и црногорском господару »Вуку Чрнојевићу«, за којег не зна историја, док је по италијанском тексту то био Иван Црнојевић (може бити, да је Владан Ђорђевић слабо прочитао ово име, те да је мјесто Ђорђевићевог »ивуку« гребало »ивану«). У српском тексту нијесу наведени потомци Раичеви, док италијански текст има ове генеалогичке податке: »и изроди (Раич) 3 сина: Радоњу, Радоја и Вучету. Именовани Радоња био је подигнут у чин капетана и био је човјек врло храбар; по њему се именована племићка фамилија прозвала Радоњић. Овај Радоња изроди 4 сина, названи кнезови (*«detti Conti»*), то јест к(нез) Никола, к(нез) Ђорђе, кнез Милутин и к(нез) Андрија. Именовани кнез Никола био је капетан и изродио је 2 сина, по имену к(нез) и капетан Јован и к(нез) Ђорђе. У то вријеме свршила је и нестала владалачка породица Црнојевић. Затим племство и цио црногорски народ изабраше именованог к(неза) Јована за првог старешину Црне Горе и (он) изроди 3 сина: к(неза) Николу, к(неза) Алексу и к(неза) Петра. Алекса је пошао у Напуљско Краљевство, гдје се и данас његови потомци зову кнежеви од Црне Горе (*«conti Montenegro»*), а његовом старијем брату званом к(нез) Никола родише се 3 сина, звани к(нез) Станислав, к(нез) Ђуро и к(нез) Рафаило. Речени к(нез) Станислав био је уздигнут на степен првог сердара и имао је 4 сина, зване к(нез) Вукосав, к(нез) Вуколај, к(нез) Јово и к(нез) Марко. К(нез) Вукосав био је сердар, а после његове смрти наслиједио је сердарство његов брат к(нез) Вуколај и овоме се роди један син по имену к(нез) Станислав. Овај је после смрти свога оца био постављен првим сердарем и ради своје изванредно обдарене памети и нарочите вредности и храбрости показане приликом уништења турске војске 1756 године био је једногласно проглашен и изабран од цијелога народа за гувернадур и команданта Црне Горе. После његове смрти постављен је за гувернадур син му Вуколај, а иза смрти овога на то звање био је изабран његов брат, сада владајући Јован« (*«ora il Regnante Giovanni»*). У српском тексту дипломе много се краће излаже овај њен дио. Он, по Ђорђевићевом препису, гласи: »... дајем чини а степени по примјеру претков наших кон одарили војеводу Станишу Радонића варховним сердаром, потом сина јего Вукосава, Вукосаву фтораго сина Станишина Вуколаја, по Вуколаје сина јего Станислава. Сеј варховни сердар Станислав за јего острој разум и одкри(тоју) храброст и знаменитоје мужество показаноје им при разбити(ју) турске војске на Бијелих пољанах 1756-го году с(в)еоштим народа васклицанијем изабран и поздравлен преузвишеним гувернадурством. По смрти же Станиславови титуловат и поздравлен син јего старши Вуколаје тем же чином гувернатурским и по смрти гувернатора Ву-

колаја титолован и поздрављен преузвишеним гувернатором брат јегоманши ниње частливо правлашти Јова.»

Лако је увидјети, да наведени одломци не могу бити из једнога истога документа. Поред тих неслагања има у дипломи и нелогичности. Тако, на примјер, у италијанском тексту дипломе стоји, да је кнез Ранч прешао из Херцеговине на територију Ивана Црнојевића »око 1479 године«, па су му се послје преласка родила три сина, па четири упука, па два праунука. Тск »у то вријеме — пише у италијанском тексту — свршила је и нестала владалачка породица Црнојевић«, која је стварно престала да влада 1499 године, дакле свега **двадесет година** послје Ранчева »пресељења«.

Изложене чињенице су ме увјериле, да поменута »диплома« Јована Радоњића од 20 августа 1770 године није аутентична. Ја сам и раније сумњао у ову диплому, када ми је био познат само њен српски текст⁴⁶⁾, а када сам дошао и до овога италијанског текста у то сам се још боље увјерио. Ово се може закључити и по томе, што д-р Владан Ђорђевић тврди да је он објављени **српски текст** преписао са **»оригинала«**, који се чува у Бечком архиву⁴⁷⁾, док је диплома коју је приложио Стремоухову Лука Радоњић на **италијанском језику** и она је такође преписана са **»оригинала«**, јер на Радоњићевом прилогу не пише да је »превод«, већ да је »препис« (*»scopia«*). Да ово није Радоњићева омашка види се по овјери овога преписа, коју је извршио 26 марта 1855 године директор Управе помоћних надлештава царско-краљевског окружног суда у Котору Јован Боксић. Директор Боксић изрично каже у својој овјери ово: **»Ова копија, учињена од стране заинтересоване странке... тврди се да одговара своме оригиналу... који је био предат на преглед«** (*»La presente copia... conforme al suo originale... prodotto ad ispezione«*). Луки Радоњићу није била доста само ова Боксићева потврда, већ је тражио те му је сјутрадан (26 марта) овјерио и печатом потврдио Боксићев потпис претседник Окружног суда у Котору Емерик Поточњак, а 27 марта овјерио је и печатом потврдио истинитост потписа Емерика Поточњака заступник окружног капетана Дојми.*) Да је Лука Радоњић имао у рукама **»оригинал«** дипломе на **српском језику**, он сигурно не би рускоме конзулу подносио **италијански** текст дипломе, а да је Радоњићев оригинал донети био на **српском језику**, онда би свакако директор Боксић морао назначити да је овјерени текст **превод**, па би се сигурно потписао и преводилац са српскога на италијански, како се у Котору обично радило. Није, дакле, могао бити један **»оригинал«** Радоњићеве дипломе на српском језику у Бечу и други **»оригинал«** те исте дипломе, доста различан од прве, на италијанском језику у Котору, те закључујем, да пије оригинална ни прва ни друга **»диплома«** од 20 августа 1770 године. У прилог

⁴⁶⁾ Записи XXIII, 79.

⁴⁷⁾ Д-р Владан Ђорђевић: Европа и Црна Гора... 61.

*) Ваљда омашком писара, на задњој овјери пише „1853“ године!

овоме закључку ишла би и та чињеница, што ми изгледа да је постојао и још један »оригинал«. Он је, вјероватно, био у рукама Вука Караџића, јер Караџић пише 26 децембра 1862 године кнезу Михаилу Обреновићу да је правилније написати »отачаство« но »отечество«, додајући да се ријеч »отачаство« чује и данас у народном говору у Црној Гори, а »налази се и у писменијем свједочанствима (као н. п. у **дипломи владине Саве губернатору Радоњићу.**«⁴⁸⁾

Други Радоњићев прилог јесте препис некога »увјерења«, које су издали 10 јуна 1834 г. три народна главара гувернадуровом брату Марку Радоњићу. Препис овога увјерења није Радоњићу нико овјерио, а сигурно му га није нико ни могао овјерити, јер ја мислим да ни оно није имало свога — »оригинала«. Да га је имало, свакако би Лука Радоњић овјерио препис код истих власти у Котору код којих је Лукино овјерио препис »дипломе« од 20 августа 1770 г., али је било много теже поднијети 1855 године на овјеру неаутентични докуменат из 1834 године, када су могли бити живи сви његови »потписници«, но докуменат из 1770 године. Мени је већ прва реченица овога увјерења сумњива, јер није написана у духу и по пракси сличних одлука народних скупштина, пошто само три потписника овога увјерења кажу, да га издају »от имена свега народа **черногорскога**«, а такве одлуке могле су доносити само опште скупштине народних главара. Завршна реченица увјерења такође је необична и неодређена, јер се не наводи мјесто гдје је увјерење потписано, већ само пише: **»Въ ЧерноѿгорѢ 10-га Јуніа 1834. года.«** Најбољи је доказ о неаутентичности овога увјерења текст који је написао трећи »потписник« увјерења. Тај потпис гласи: **»Я Воввода Илија Пилетичъ изъ Пѣшиваца здоговоромъ свѣихъ главара пиперскихъ своіомъ рукомъ подписахъ и печатомъ потвердихъ.«** Војвода Илија Пилетић није био из **Пјешиваца**, већ из Пипера, а више је но сигурно, да он не би никада учинио такву погрешку и »својом руком« написао, да је »из Пјешиваца«! Други потписник на увјерењу јесте сердар Марко Пламенац. Овај потпис такође је сумњив, јер смо видјели да се на опширном извјештају Сената посланику Тагишчеву од 19 августа 1832 године налази и име сенатора и сердара Марка Пламенца, па је немогуће вјеровати, да би се Пламенац 19 августа 1832 г. сложио са извјештајем о великој кривци бившега гувернадура, а 10 јуна 1834 г. издао Радоњићима увјерење о њиховим великим заслугама и тврдио, да су 1832 године »беззаконо и несправедливо« прогјерани из Црне Горе. Језик којим је увјерење писано такође је сумњив, јер је то мјешавина српскога, рускога и црквенословенскога језика, а тако се нијесу писале одлуке црногорских народних скупштина. — Видјели смо, да је једно раније свједочанство (писано послје 18 августа 1832 г.) било »састављено у граду Котору од самих Радоњића, без знања Црногораца«, па је сигурно тако састављено и ово свједочанство од 10 јуна 1834 године. Раније сам навео Његошево писмо Гагићу

⁴⁸⁾ Вукова преписка VII, 670.

од 22 јуна 1834 г. У њему се Његош жали на Матију Вучићевића, који се за вријеме бављења у Боки Которској »учинио искрени пријатељ фамилије Радонића, коју је отацство прогнало за ње преступленија, и наговорио неке од исте фамилије одити кријући по Црној Гори и тражити људе да се противу мене подписују, с тијем намјеренијем, да мене туже пред Правителством Рускијем. . . « Ја вјерујем да је баш ово увјерење плод тих Вучићевићевих интрига, о којима је Његош био брзо и тачно обавијештен. Но како то свједочанство до сада није било познато, ја ћу га ипак објавити, транскрибујући само стари правопис, док сам задржао све одлике Радоњићевога преписа:

»*Copia ad literam*

Ми ниже подписани дајемо ово писмо от имена свега народа Черногорскога нашему соотечественику Господину Марку Јокову Радоничу, родному брату покојнога Губернатора Черногорскога Вуколаја, умершаго 1832-го года, у томе, да је он, Радонич, вишеречене године беззаконо и несправедливо са свом фамилиом био удаљен из Черне Горе по старанију и зависти бившега тогда Архимандрита а сада Архијереа Черногорскога Петра Петровича, кои дом Петровича имајући вазда ненавист к фамилии Радонича употребљавао је сва могушта средства уничтожит власт фамилии Радонича на Черногорју, да би тијем њихов Архијереј могао самовласно управљати народом, присвоивати собствено к себе све од Височајшег Двора Росијског послајемоје, не употребљајући ништа на устројство народње.

Когда 1831. года дошедше Г. Г. Вукотич и Вучичевич у Черну Гору, тада вес народ Черногорскиј обрадовао се био иховому пришествију и добровољно примио све наредбе и устројство, које су ови људи били учинили; онакож нињејшниј Архијереј Петр Петрович, дјејствуја тајно что би присвоит собствено в себје сву власт над Черномгором, презираја собствену ползу отечества, радио је прије свега удалит из Чернегоре фамилиу Радонича, будучи да га је она једна обуздавала от противузаконог дјејствија в своје отечество, и по тому исти Петрович (како се послје оказало) подложио је био ложне и несправедливе бумаге на Радоничеј, називаја их аки би измјеников отечества и тому подобне ложне доносе, а между тјем подкупио је био динарима неколико људих од Чернегоре, та би тјем исполнил своје желаније и прогнао фамилију Радонича из отечества. Дјејствуја таким образом Архијереј Петрович, наконце в началје 1832 года желаније јего исполнило се и фамилиа Радонича бист прогнана из Чернијагори в Австријскиј град Катаро, гдје и понинје обрјештајетсја в самом бједственном положениш. Када в конце 1833 года пришед Архијереј Петрович из Росии в Чернујугорв, то мјесто тога что би сообразно јего сану изискивал всја могушта средства јеште бољејше упрочит устројеноје в Черногорју дља блага својег отечества, он напротив радио је удалит из Чернегоре Г. Г. Вукотича и Вучичевича, за коима људима вес народ Черногорскиј плачет и скорбит душом и сердцем. Успјевши у овом посљеднем и видјев себе самога Властителя Чернегоре, он почео

је дјејствоват у Чернугору недостојнаја и неприличнаја јего сану⁴⁹⁾ и тијем готовит погибел отечеству.

Оплакиваја бједствије својеј роднини, ми с коленопреклоценијем испрошивајемо у Височајшег Двора Росијскога, како всегдашњег нашег штедрога покровитеља, заштитника и благодјетеља, да би он оказао милост вишереченој фамилии Радоича и своим могуштеством воспретио Архијереју нашему дјелати таковаја безаконија и да би наконец они Двор милостиво повратио к нам братев наших Радоичеј, оказав им спомоштествованије на поправку разорених им домов, будучи да фамилиа Радоича, имајући с древњега времена Губернаторскоје достоинство, вазда се трудила и радила собствено о благје својег отечества и вазда је народ Черногорскиј укрјепљавала к вјерности и преданости к Височајшему Двору Росијскому.

В Чернојгорје 10-го Јуниа 1834. года

(М. п.) Ја Архимандрит Василиа Пејович од Ријечке Нахије руку моју положих и печатом потвердих.

(М. п.) Сердар Марко Пламенац руку моју положих и печатом потвердих.

(М. п.) Ја војвода Илиа Пилетич из Пјешиваца зоговором свијех главара пиперскијех својом руком подписах и печатом потвердих.»

Трећи Радоњићев прилог је из 1837 године. 2 августа те године одговорио је Азијатски департамент руског Министарства иностраних дјела на неку претставку гувернадуровог брата Марка Радоњића, коју је 20 јула био поднио на цареву име. у Министарству ју је спровео шеф жандармерије. Одговор Марку Радоњићу има свега двије тачке и доиста је имао право Лука Радоњић, што се у својој претставци Стремоухову жално, да је тај руски одговор »неодређен«. Азијатски департамент Марку Радоњићу одговара ово: 1) не припада руској власти претрес незадовољстава која постоје између Радоњићеве фамилије и управитеља Црне Горе, 2) пресељење у Русију са породицом Марко Радоњић може у свако вријеме извршити без икаквих сметња, придржавајући се само постојећих за то правила, али се не може надати новој помоћи од руске владе, пошто је 1835 г. већ добио од царских поклона двије стотине червонаца ради повратка у отаџбину. Марко Радоњић је био приложио уз своју молбу руском цару и три документа, која су повраћена Радоњићу уз овај одговор Азијатског департамента, али се не види о чему је била ријеч у тим документима. Најприродније би било, да је Марко Радоњић приложио већ поменуто »диплому« од 20 августа 1770 и наведена увјерења из 1832 и 1834 године, јер су му она најбоље могла користити за тужбу противу Његоша

Шта је било са Радоњићевом претставком руском конзулу Стремоухову није ми сада познато, а то и не припада питању о коме је ријеч у овоме чланку. За ово питање, међутим, били су важни како подаци из Радоњићеве претставке, тако и подаци из Радоњићевих прилога уз претстав-

⁴⁹⁾ Сигурно омашком испустио ријеч „дјела“.

ку, па сам се тога ради и задржао подуже њиховим навођењем. Ипак треба напоменути, да је Лука Радоњић имао право, када је у својој претставци назгао канзула Стремоухова својим спаситељем и покровитељем. То ће се видјети брзих дана. Стремоухов је, наиме, Радоњићеву претставку примио 21 децембра 1856 (2 јануара 1857) године, а мјесец дана касније (2/14 фебруара) отпутовао је књаз Данило из Црне Горе за Париз. Радоњић је хтно да искористи књажево отсуство и мислио је да је то погодан час за буну у Црној Гори, која би Радоњића прогласила за књаза Црне Горе. Та Радоњићева афера довољно је позната,⁵⁰⁾ те се нећу на њој задржавати. Доста је напоменути само толико, да је том приликом Радоњићу спасло живот посредовање Аустрије, као и то, да је руски конзул Стремоухов имао удјела у тој афери.

На завршетку овога чланка корисно је навести и једну молбу Саво Перова Радоњића књазу Николи. Саво Перов је отац Луке Радоњића о чијој је претставци Стремоухову до сада била ријеч, а његова молба је од 12 јуна 1871 године. Та Савова молба је важна тога ради, што из ње јасно излази, да нијесу 1832 године »имања читаве породице (Радоњића) била опљачкана«, како пише Лука у својој претставци Стремоухову и како излази из наше историске литературе. Ево шта дословно каже о томе Саво Радоњић, син гувернадуровог брата Пера: »Још од године 1832 ја, као и сва фамилија Радонић, живим у Котор, али свагда ми је слободно било доћи и бавити се своим сопственим послом ђегођ било у границама Црне Горе. Тако исто слободно, као и сваки други Радонић, могао сам дати наполи или сâм собом обдјелавати и радити моју земљу, која ми је од старине остала или сам је ја купио.

Ја сам је ђегођ сâм работао, а ђегођ давао кад једноме а кад другоме Његушу наполи, док године 1858 јавише ми да је Књаз дао моје земље некијема Његушима, сљедоватељно да ја немам ништа више у Црној Гори.

Вјечне спомене Кназ Данило може бит да је дао једноме Његушу неке од моих земаља, али су неке земље и говеда оном приликом притиснуте од овога или онога, без да (је) Њ(егова) С(вјетлост) ишта и знала«.

У свом даљем опширном излагању Саво наводи, како му је књаз Данило, приликом бављења у Котору, обећао, да ће му повратити читаво имање чим се поврати на Петине, али га је убиство у Котору омело да то изврши, па Саво моли књаза Николу да испуни обећање књаза Данила.

Тај наставак молбе Савове није овом приликом важан, али наведени насупр из његове молбе поуздано доказују, да је поступак Његошев према члановима породице протјераног гувернадур Радоњића био много блажи по што се то до сада наводило у нашој историској литератури, јер

⁵⁰⁾ Вукова преписка VII, 304 и д., Д-р Васиљ Поповић Акција кнеза Данила у Паризу 1857 г. (Глас Српске краљевске академије CX, 47—50), Д-р Владан Борђевић Црна Гора и Аустрија 1814—1894, Београд 1924, 108 и д., Душан Вуксан Књаз Данило (Записи XVII, 137—138 и 193—201) итд.

када је тек књаз Данило »дао једноме Његушу« неке дјелове Савове земље на Његушима, онда је то могло бити једино последице познате нам афере Савовога сина Луке. Саво Радоњић је, дакле, ма да је био рођени синовац протјераног гувернадура Вука и ма да је и он био протјеран из Црне Горе 1832 године, за вријеме Његошеве владе могао увијек слободно доћи у Црну Гору, као и сваки други Радоњић, и дати напоми или сам обрађивати своју земљу на Његушима. Вук Врчевић има много нетачности у својој монографији о Његушу, али ове наводе Сава Радоњића он потврђује, јер пише да је протјераним Радоњићима Његош »повратио све земље које су им на Његушима остале; с овијех су им давали кметити половину рода сваке године. А старој гувернадурци Стани ошредјелио је годишњу пензију од 100 фјорина у цванцикама доклеп буде жива...«⁵¹⁾

Ристо Ј. ДРАГИЋЕВИЋ

---

⁵¹⁾ Чланци и прилози о српској књижевности прве половине XIX века. Нови Сад 1914, 185; уп. Записи XXIII, 155 (нап. 3).